

О.М. Каленюк

Виховний вплив сакрального мистецтва на формування духовності майбутнього художника-педагога

У статті розглядається необхідність звернення до сакральної мистецької спадщини в освітньому процесі вищої школи. Доведено, що сакральне мистецтво має потенціал для активізації виховання моральних якостей особистості і впливає на формування духовності майбутнього художника-педагога. Окреслені ефективні методи, які забезпечують активне їх засвоєння та відтворення і сприяють формуванню духовності на основі гуманістичних засад християнської етики.

Ключові слова: *духовність, сакральне мистецтво, моральні якості, методи, християнська етика, майбутній художник-педагог.*

Постановка проблеми. У сучасному технологізованому суспільстві спостерігається перевага матеріальних цінностей над духовними, відчуженість від культури, заниження моральних норм поведінки молоді в суспільстві. Поступово втрачають свою актуальність високі загальнолюдські гуманістичні цінності як основа духовності особистості. Тому фундаментальною в освітньому процесі вищої школи є проблема формування свідомої, духовної, високоморальної особистості студента, особливо студента художнього фаху. Ще більша відповідальність лягає на художника-педагога, від ціннісних орієнтацій якого залежать і світогляд когорти тих молодих людей, які лише вступили на шлях здобування професійної майстерності. Художник-педагог у різних сферах мистецької і педагогічної діяльності не лише рефлексує реальний стан речей у суспільстві, але і спрямовує, акцентує на тих аспектах його життєдіяльності, які він сам вважає пріоритетними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні сучасна освіта вимагає якісного її наповнення виховним потенціалом шляхом активізації процесу формування професійного та духовного розвитку особистості майбутнього фахівця. Найбільш дієвою в цьому аспекті є концепція особистісно-орієнтованого виховання, яка втілює демократичні, гуманістичні ідеї стосовно формування, розвитку особистості, розробленою І.Д.Бехом. Педагогічні проблеми в роботах вітчизняних педагогів розглядаються з точки зору становлення майбутнього вчителя мистецтва (Л.Масол, Н.Миропольська, О.Рудницька, О.Щолокова), виховання духовності особистості в роботах вітчизняних педагогів та діячів культури минулого (І.Огієнко, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський, П.Юркевич). Окремі аспекти цієї проблеми подаються в сучасних педагогічних дослідженнях Л.Буєвої, Т.Власової, К.Журби, І.Зязюна, Б.Неменського, Г.Шевченко та ін.

Метою статті є доведення необхідності використання сакральної мистецької спадщини в освітньому процесі вищої школи для формування духовності майбутнього художника-педагога.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на складність питання, не всі можливості процесу духовного виховання особистості достатньо досліджені та реалізовані. Хоча педагогіка давно проголосила людину основною цінністю процесу навчання, та виховання, але саме педагогіка не допускає припущення, що людина не тільки фізичне тіло. Автори І.В.Бичко, І.В.Бойченко, М.П.Бузький, В.І.Табачковський

у посібнику "Філософія" розглядають духовність як складову частиною естетичного розвитку особистості і акцентують увагу на тому, що свідомість, пізнання, мислення, почуття й відчуття, переживання, емоції є специфікаціями тієї особливої характеристики екзистенційного людського буття, яку називають духовністю [7;156-157]. Постійне прагнення людини виконати себе, самореалізуватись, можливе лише трансцендентуючи (виходячи за межі свого "Я"). Саме тому виникає потреба у комунікативному зв'язку не лише особистості з собі подібними, але й особистості з самою собою. Осмислення різних рівнів свого "Я", екзистенційне самозаглиблення сприяє самовдосконаленню і творенню особистості як духовної субстанції. Саме духовність – як внутрішня енергія людини спонукає до установки її морально-етичних, естетичних, пізнавальних сторін.

Під духовними потребами, як вказує Ж. Юзвак, ми розуміємо прагнення індивіда до засвоєння загальнолюдських та індивідуальних цінностей та їх створення в процесі духовних різновидів діяльності. Загальнолюдські цінності включають людяність, добро, красу, справедливість, знання. До індивідуальних цінностей входять інтереси, погляди, ідеали, потреби особистості, які є результатом усвідомлення навколишнього світу та свого власного місця в ньому [10,49]. Духовність твориться, зберігається, передається у певних формах (мораль, релігія, філософія, мистецтво) які створило суспільство. Відтак, потрібно перейти до еволюції внутрішнього світу людини, знайти засоби такого впливу на неї, щоб внутрішній світ перетворився в його основну цінність [4]. Необхідність звернення до сакральної спадщини в навчально-виховному процесі вищого освітнього закладу пояснюється перш за все тим, що дійшовши з глибини віків вона не втратила при цьому своєї релігійно-дидактичної та виховної цінності.

Сакральне, трактується як релігійне, святе, священне. Сакральне в усіх без виключення культурах знайшло своє найбільш повне вираження в релігійній духовності і конкретизується посередництвом священних образів і священного слова. В аксіології сакральне задає вертикаль ціннісних орієнтацій [2;186]. Глибоко проникати в трансцендентну сферу психіки і стимулювати її інтуїтивні механізми здатне мистецтво, а саме духовно-сакральні його зразки, які мають потенціал для актуалізації духовних сил особистості в навчальному процесі вищого закладу, який готує майбутнього художника-педагога.

Сакральне мистецтво охоплює мистецькі засади церковної архітектури та її внутрішнього устрою; ікон і системи іконографії, літургійного посуду, хрестів, свічників, богослужбових книг, священницького облачення і нагород, церковної музики, дзвонів; а також стилі і художню мову та релігійну символіку в мистецтві [6]. Це мистецтво несе в собі чисту енергетику "вічності", перетворюючи її на візуально-пластичні інформації образних хронотипів... Звідси й народжується енерго-інформаційна естетика як вчення, "духовні" (інформаційні, релігійні, фольклорні), потенціали мистецтва" [5;109].

Проблема відношення до сфери сакрального сьогодні внаслідок антропоцентричної світоглядної концепції зводиться виключно до периферійності сакрального у свідомості сучасної людини. Цим справжня епоха - епоха науки і техніки - відрізняється від усіх попередніх епох, світогляд яких носив переважно теоцентрический характер і, отже, сакральне розглядалося як центр, який організовує світ у вертикальному напрямі і завдяки якому вишиковується ієрархія релігійних, етичних, естетичних цінностей.

В давнину існувало сакрально-ритуальне (обрядове) мистецтво і "світського" мистецтва практично не було. Сюди входило все те, що ми сьогодні зараховуємо до мистецтва (наприклад, музика, танець, ремесло і таке ін.), під якими мається на увазі увесь спектр творчості. Значущі елементи мистецьких творів (орнамент, деталі

костюма, і таке ін..) завжди мали передусім не практичне (утилітарне) і навіть не соціальне, а культово-сакральне значення. Навпаки, саме сакральна символіка стала використовуватися для вираження соціального статусу як така, що утілює деякі вищі цінності.

У цьому сенсі всяка "декоративність" як прикраса в архаїчному і традиційному мистецтві повністю відсутня. В основі декору лежить символізм як вища ідея, ідея творіння, ідея сакрального центру - осі світу, що становить в прямому і переносному сенсі стержень будь-якої сакральної традиції. Тому так необхідний взаємозв'язок з духовним досвідом людства, що обумовлюються наявністю специфічного архетипового знання. Засвоєні духовні цінності мистецтва, ставши особистісно-значущими, розширюють і збагачують світ цінностей майбутнього митця, відповідно до якого він «вибудовує» як окремі свої вчинки, так і лінію поведінки в цілому [4].

Сакральне мистецтво влітаючи у систему релігійного культу, набуло подвійної функції: воно стає засобом збудження і посилення релігійних почуттів, але одночасно не втрачає своєї естетичної спрямованості, викликаючи естетичні емоції – задоволення, радість зустрічі з прекрасним і піднесенням. Художня і релігійна свідомість перебувають у складному, неоднозначному взаємозв'язку в контексті символічної діяльності людини. На відміну від художнього образу символ не має безпосередньої схожості з об'єктом, він його визначає, але не відображає. Замість змістової тотожності, що існує між образом та об'єктом, між символом та образом створюється логічний зв'язок [1].

Витвір мистецтва є ніби подвійним символом, за допомогою якого виражена і реальність тих, що оточують людину речей, і інша, ідеальна реальність, яка стоїть за нею і передається через образ, і через знак (символ). Іншими словами, мистецтво ніколи не обмежується просто зображенням яких-небудь об'єктів навколишнього світу. За словами французького філософа-неотоміста Ж. Марітена, мистецтво представляє символізування трансцендентного. Такий підхід в сучасній естетичній думці виражений в концепції мистецтва як релігії сучасної людини. Її прибічниками є А. Білий, Л. Флам, В. Воррингер, Ч. Кеглі і інші.

Ще зовсім нещодавно в радянській естетичній науці дві функції релігійного мистецтва - культова і естетична - були різко протиставлені одна одній. З такою точкою зору не можна повністю погодитися, оскільки вона припускає повний розрив між змістом і формою релігійного мистецтва. Швидше тут йдеться про перекодування сакрального в естетичне.

Інформація, яка являє собою духовні та культурні цінності і сенси, зберігається закодованою в символічному образі. А завдяки образному вираженню, вона є багатозначною в плані інтерпретації, що і надає змогу людині, особливо, коли вона є митець, наповнити символ своїм власним розумінням, переживанням. Вона ніби привласнює символічний образ, робить його «індивідуальним» надбанням, отримуючи при цьому не тільки естетичне, але й інтелектуальне задоволення [9;53]. Будь-яка ідея сходиться до першої ідеї, будь-який явлений образ - до першообразу, архетипу, які на рівні свідомості відображені глибоко в надрах індивідуального і колективного несвідомого і присутні лише у формі інтуїції. Всякий символ, що існує в своїй єдності, викликає у нас численні думки і сильні емоції, хоча вони практично не піддаються конкретизації.

Одна з найважливіших особливостей релігійного ставлення до мистецтва полягає в тому, що християнство за своєю суттю було чисто виховним, "педагогічним" рухом, певною морально-релігійною школою людства. Багатьма психологічними відкриттями і одкровеннями ми завдячуємо невичерпному досвіду психологічного самопожертвування у чернецтві. Вся його грандіозна соціальна утопія ґрунтується на вірі в необмежену "перевихованість" людей, можливість радикально змінити,

удосконалити їх зсередини. Духовний потенціал сакрального мистецтва в своїй основі ґрунтується на християнській етиці, метою якої є:

- інформування про моральне вчення християнства, яке містить у собі загальнолюдські цінності, відображене у творах сакрального мистецтва;
- виховання на засадах правди, свободи, гуманізму;
- формування моральних якостей на основі християнської етики.

Фактором формування особистості є виховання, тому що наявність певних об'єктивних і суб'єктивних умов не забезпечує формування людини як особистості [11;87].

Висновки. Система виховання, ґрунтуючись на гуманістичних засадах християнської етики посередництвом творів сакрального мистецтва, забезпечує формування духовних цінностей і при виборі ефективних методів забезпечує активне їх засвоєння та відтворення. Методи виховання реалізуються через педагогічну діяльність і сакральне мистецтво як засіб виховання не може робити впливу на особистість поза цією діяльністю. Як конкретні шляхи впливу на свідомість, почуття, поведінку студента методи виховного впливу розв'язують педагогічні завдання в процесі навчально-виховної діяльності вищого закладу і їх вибір здійснюється відповідно до педагогічних цілей з урахуванням специфіки виховного середовища мистецького закладу, віком і індивідуально-типологічними особливостями особистості. Методи не можна розглядати поза змістом виховання, поза педагогічною системою у якій він застосовується, поза особливостями відносин з конкретною особистістю, групою.

Варто окреслити методи, які, на наш погляд, найбільш відповідають досліджуваній проблемі:

- методи, що формують гуманістичні погляди і поняття на основі християнської етики через спрямованість змісту мистецтвознавчих дисциплін на вивчення творів сакрального мистецтва з обов'язковим включенням морально-релігійного аспекту; обмін інформацією в педагогічній системі між її членами;
- організаційні методи, спрямовані на врегулювання процесу художньо-педагогічної діяльності в напрямку осмислення студентом потреби у духовному саморозвитку;
- методи стимулювання внутрішніх позитивних мотивів, що виявляється у самовихованні та саморозвитку особистості студента, майбутнього художника-педагога в напрямку саморефлексії у майбутній творчій діяльності.

Життєва практика (світовий досвід) доводить, що відсутність можливості духовного розвитку призводить до деградації особистості, до повернення на нижчі, егоїстичні рівні свідомості.

В процесі здобування професійної майстерності шляхом виховання формуються моральні якості особистості студента-митця, майбутнього педагога. Наявність різних за функціями моральних якостей є своєрідним механізмом поєднання моральної свідомості особистості і її поведінки. Аналіз моральних якостей особистості аналізують такі дослідники як Н. Єфременко, Л.Іванова, Н.Монахов, Н.Дяченко та інші.

Педагог вузу покликаний звертатись до розуму та почуттів студента-митця через духовний досвід творів мистецтва, і цей досвід максимально сконцентрований у сакральних його зразках, адже виступаючи у особливій художній формі він сприяє проникненню у свідомість особистості. Оцінюючи духовний потенціал сакрального мистецтва, його засадничу роль у вихованні сучасної молоді можна зробити висновок про необхідність формування моральних якостей особистості студента-митця на основі християнської етики. А саме: духовної культури, моральної свідомості (наполегливості,

ініціативності); світоглядної переконаності, гуманізму; толерантності; здатності до самооцінки, вимогливості до себе; професійного обов'язку, професійної честі [8;242]. За їх допомогою характеризують та оцінюють найбільш типові риси поведінки особистості і її дії. Варто зазначити, що процес виховання посередництвом сакральних творів мистецтва передбачає не лише формування позитивних якостей, а й мобілізацію самих майбутніх фахівців на розв'язання моральних проблем у майбутній професійній діяльності.

Звернення до духовних витоків культури є вагомим підґрунтям для розробки нових теоретичних засад художньо-педагогічної освіти. Подальші педагогічні розробки повинні проводитися у напрямі вивчення сакральної геометрії, яка включає священні універсальні моделі, які найчастіше використовувалися в культовій архітектурі і образотворчому мистецтві.

Література

1. Герчанівська П.Е. Художня та релігійна свідомість: спільне й особливе. Мультиверсум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури, - 2005. - № 51. - Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_51/Herchanivska.htm
2. Забияко А. П. Сакральное // Культурология. XX век. Энциклопедия. Т.2. — СПб.: Университетская книга; 000 “Алетейя” 1998. — 446 с.
3. Кипоренко О. Творческое продуцирование знания // Матеріали міжнародної наукової конференції "Людина у світі духовної культури" (17—18 травня 2002 р., Київ). — Київ, 2002. — Ч. 2. — С.16-18.
4. Кузнецова А.Ф. Духовність людини як основна складова нової парадигми освіти //Ціннісні парадигми освіти. — Х.: Основа, 2004. — С. 101-104.
5. Личкова В. Sacrum як ідея ставлення до свята в українській філософії мистецтва // Філософська думка. — 2004. — № 1. — С.92-109.
6. Станкевич М., Боньковська С. та ін. Словник українського сакрального мистецтва //Інститут народознавства НАН України (Львів). — 2006. — 287с.
7. Філософія. Навчальний посібник /І.В. Бичко., І.В. Бойченко та ін. — К.: Либідь, 2002. — С. 156-157.
8. Фіцула М. Педагогіка вищої школи: Навч.посіб. — К.: «Академвидав». 2006. — С.242.
9. Череповська Н.І. Психологічний аспект символічного в художній творчості // Людина в світі духовної культури. - Матеріали Міжнародної наукової конференції 17-18 травня 2002р. К.: Новий Акрополь, 2002. - Ч. 3. — С. 50 - 53.
10. Юзвак Ж. Духовність як психологічний феномен: структура та чинники розвитку // Філософська думка. — № 5. — 1999. — С. 139-150.
11. Ягулов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник. — К.: Либідь, 2002. — 560 с.

Аннотация. Каленюк О.Н. Воспитательное влияние сакрального искусства на формирование духовности будущего художника-педагога. В статье рассматривается необходимость обращения к сакральному художественному наследию в образовательном процессе высшей школы. Доказано, что сакральное искусство имеет потенциал для активизации воспитания нравственных качеств личности и влияет на формирование духовности будущего художника-педагога. Обозначены методы, которые обеспечивают активное их усвоение и воспроизведение и способствуют формированию духовности на основе гуманистических принципов христианской этики. **Ключевые слова:** духовность, сакральное искусство, нравственность, методы, христианская этика, будущий художник-педагог.

Annotation. Kalenjuk O.M. The educational influence of sacral art on formation of spirituality of the future artist-teacher. In article is considered a necessity of the reference

to the sacral art inheritance in the educational process at the higher school. It is proved that sacral art has potential for activation of education of moral qualities of the person and influences the formation of spirituality of the future artist-teacher. There are outlined the effective methods which provide their active mastering and a reconstruction and which promote formation of spirituality on the basis of humanistic principles of Christian ethics.

Key words: spirituality, sacral art, morality, methods, the Christian ethics, the future artist-teacher.